

Orzecznictwo lekarskie odnośnie zdolności świadka do składania zeznań przed sądem

Medical certification regarding the ability of the witness to testify before the court

JERZY T. MARCINKOWSKI^{1/}, HANNA WIŚNIEWSKA-ŚLIWIŃSKA^{1/}, ANETA KLIMBERG^{1/}, CZESŁAW ŻABA^{2/}

^{1/} Katedra Medycyny Społecznej, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu

^{2/} Katedra i Zakład Medycyny Sądowej, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu

W praktyce biegłych sądowych nierzadkie są przypadki wydawania opinii na okoliczność, czy określona osoba jest zdolna do złożenia zeznań przed sądem. Przedstawiono przykład uzmysławiający, że niekiedy składanie zeznań przed sądem może być rzeczywiście związane z bardzo dużym stresem psychicznym. W takich przypadkach sąd może zarządzić obecność lekarza przy składaniu przed sądem zeznań przez świadka. Stresujące dla świadka może się okazać również wezwanie na badanie prowadzone przez biegłego lekarza sądowego. Niekiedy sąd zarządza przesłuchanie świadka na oddziale szpitalnym, w obecności psychologa.

Słowa kluczowe: świadek, zdolność do składania zeznań, składanie zeznań przed sądem, stres przy składaniu zeznań

In practice of court experts are not infrequent cases issuing an opinion on whether the particular person is able to testify before the court. An example showing that sometimes giving evidence before the court may indeed be associated with very high mental stress. In such cases, the court may order the presence of a physician at the time the trial testimony by a witness. Stressful for the witness may have to also call for a study conducted by a forensic expert. Sometimes the court shall hear a witness in a hospital ward, in the presence of a psychologist.

Key words: witness, ability to testify, testify before the court, stress when giving evidence

© Orzecznictwo Lekarskie 2014, 9(1): 32-36

www.ol.21net.pl

Nadstawo: 25.03.2012

Zakwalifikowano do druku: 25.02.2014

Adres do korespondencji / Address for correspondence

Prof. dr hab. n. med. Jerzy T. Marcinkowski

Katedra Medycyny Społecznej UMed. w Poznaniu

ul. Rokietnicka 5c, 60-806 Poznań

tel. 61 854-73-90, 505-545-057, e-mail: jtmarcin@gmail.com

Świadkiem, według przepisów prawa, może stać się osoba w przypadku, gdy osobiście zgłosiła się na policję, ponieważ wie o popełnieniu przestępstwa lub widziała jak je popełniono, albo inne osoby podały jej dane policji lub prokuratorowi, że ma ona informacje, mogące pomóc w wykryciu sprawcy przestępstwa. Osoba wezwana w charakterze świadka ma obowiązki i prawa. Do podstawowych obowiązków świadka należy obowiązek stawić się na każde wezwanie organu (policji, prokuratora, sądu) i pozostać do jego dyspozycji, aż do czasu jej zwolnienia. Obowiązek stawienia jest bezwzględny, a w przypadku jego niewywiązania, za nieusprawiedliwione niestawienie grozi świadkowi kara pieniężna lub przymusowe doprowadzenie przez policję (art. 285 § 1 Kodeksu postępowania karnego). Usprawiedliwioną przyczyną niestawienia się na wezwanie organu może być np. choroba. Nieobec-

ność taka wymaga przedstawienia zaświadczenia lekarskiego wystawionego przez uprawnionego lekarza. Świadek ma prawny obowiązek zeznawania, poza pewnymi wyjątkami, w których ma prawo do odmowy składania zeznań lub odmowy udzielenia odpowiedzi na zadane mu pytanie. Obowiązek zeznawania prawdy i zakaz jej zatajania jest to podstawowy i najważniejszy obowiązek świadka. Do innych obowiązków świadka należy obowiązek poddania się przesłuchaniu z udziałem lekarza lub psychologa, zwłaszcza, gdy istnieje wątpliwość co do stanu psychicznego świadka lub jego rozwoju umysłowego (art. 192 § 2 kpk).

Świadek ma także uprawnienia. Do podstawowych uprawnień należy prawo do odmowy składania zeznań np. świadek to osoba najbliższa dla oskarżonego, wtedy może odmówić składania zeznań (art. 182 kpk). Do innych uprawnień świadka

zaliczamy: – prawo do uchylenia się od odpowiedzi na pytanie (np. pytanie mogłoby narazić jego lub osobę dla niego najbliższą na odpowiedzialność za przestępstwo lub przestępstwo skarbowe) (art. 183 §1 kpk), – prawo do przesłuchania z wyłączeniem jawności (np. zeznania mogłyby narazić na hańbę jego lub osobę dla niego najbliższą), – zwolnienie od obowiązku składania zeznań lub odpowiedzi na pytanie (np. świadek pozostaje z oskarżonym w szczególnie bliskim stosunku osobistym i prosi o takie zwolnienie) (art. 185 kpk), – prawo zastrzeżenia danych dotyczących miejsca zamieszkania, świadek anonimowy (świadek incognito) (obawa o swoje życie, zdrowie, wolność albo majątek), – prawo do zwrotu poniesionych wydatków i usprawiedliwienia nieobecności w pracy (art. 185 kpk) [1].

W praktyce biegłych sądowych nierzadkie są przypadki wydawania opinii na okoliczność, czy określona osoba jest zdolna do złożenia zeznań przed sądem. Uczestnik procesu (świadek/podejrzany/oskarżony/strona) może być niezdolny do stawienia się na wezwanie sądu/policji/prokuratora ze względu na stan zdrowia. Badaniom przeprowadzanym przez biegłych lekarzy podlegają:

- podejrzany w trakcie postępowania przygotowawczego,
- oskarżony w trakcie procesu sądowego, w celu stwierdzenia np. poczytalności podejrzanego/oskarżonego w trakcie popełniania zarzucanego mu czynu lub w celu oceny czy może on uczestniczyć w postępowaniu/procesie.

W rzadszych przypadkach badaniom podlegać może również:

- poszkodowany/świadek – obowiązkowo, gdy karalność czynu, wysokość ewentualnego wyroku zależy od stopnia uszkodzenia, stanu zdrowia poszkodowanego,
- świadek – wyłącznie za jego zgodą dla celów dowodowych (art. 192 § 1 i § 4 kpk) [1, 2].

W trakcie postępowania cywilnego/administracyjnego również wystąpić mogą sytuacje konieczności wykonania badań przez lekarza biegłego sądowego [3, 4]. Najczęściej są to:

- konieczność uwiarygodnienia niemożności stawienia się na rozprawie – dotyczy strony lub świadka,
- ocena stopnia uszkodzenia ciała – w sprawach odszkodowawczych,
- ocena stanu zdrowia i możliwości podjęcia pracy zarobkowej – w sprawach rentowych (niekiedy alimentacyjnych) [5].

W przypadku usprawiedliwienia niestawiennictwa wymaganym dokumentem może być jedynie zaświadczenie lekarskie wydane przez lekarza sądowego po przeprowadzeniu badania lekarskie-

go, ewentualnie po dodatkowym zapoznaniu się z dokumentacją medyczną wezwanego do sądu (prokuratury/policji). Na podstawie Ustawy o lekarzu sądowym, lekarzem sądowym jest lekarz, z którym prezes sądu okręgowego zawarł umowę o wykonywanie czynności lekarza sądowego [6]. Lekarz sądowy wystawia zaświadczenia potwierdzające niezdolność uczestników postępowania z powodu choroby do stawienia się na wezwanie lub zawiadomienie organu uprawnionego, na obszarze właściwości danego sądu okręgowego [7]. Tryb wystawiania odpowiednich zaświadczeń zawiera rozporządzenie Ministrów Sprawiedliwości, Obrony Narodowej oraz Zdrowia i Opieki Społecznej – wraz z wzorem zaświadczenia [8].

Konieczne jest rozróżnienie 1. zdolności do przybycia na rozprawę sądową od 2. zdolności do brania czynnego udziału w rozprawie. Pierwsza polega na takiej zdolności do poruszania się, by przybycie na rozprawę było możliwe – choćby przy pomocy osób postronnych i środków transportowych. Druga – zdolność do czynnego udziału w rozprawie sądowej, wymagająca sprawności psychicznej i fizycznej. Biorący udział w rozprawie, np. oskarżony/świadek/pozwany/powód, powinien zdawać sobie sprawę ze swojej roli, ze swych praw oraz obowiązków, powinien rozumieć zadawane mu pytania, być zdolny do udzielania odpowiedzi. Szczególnie stan psychiczny oskarżonego powinien być oceniany jako umożliwiający rozumienie aktu oskarżenia, śledzenie przebiegu rozprawy, zadawanie pytań świadkom/biegłym, ustosunkowywanie się do poszczególnych przeprowadzonych dowodów, porozumiewanie się z obrońcą. Do zachowania takiej sprawności psychicznej konieczny jest także odpowiedni zasób sił, potrzebnych do przetrwania wielogodzinnej czasami obecności w pełnej napięcia atmosferze. W niektórych przypadkach konieczne jest przeprowadzenie badania psychiatrycznego. W chorobach, w których silniejsze stany napięcia, podniesienie poziomu emocji, stwarzają pewne niebezpieczeństwo (np. zaawansowane nadciśnienie tętnicze, zaawansowana choroba niedokrwienna serca), wskazana jest ostrożność, uwzględniająca jednak fakt, że choroby te nie zawsze są skutecznie uleczalne, a przewlekanie postępowania sądowego nie jest dla zdrowia obojętne. W takich przypadkach wskazane jest – po dokładnym przebadaniu chorego – zastosowanie odpowiedniego leczenia i raczej nieprzedłużanie zaświadczenia o niezdolności do udziału w rozprawie.

Niezależnie od tego, że ciągłe odkładanie rozprawy sądowej może nie być korzystne dla zdrowia oskarżonego, jest ono sprzeczne z interesem społecznym, ponieważ umożliwia bezkarność oso-

bom, które niejednokrotnie faktycznie popełniły czyn karalny. Można uznać osobę chorą za zdolną do udziału w rozprawie, z zastrzeżeniem w opinii, że stan jej zdrowia wymaga szczególnie łagodnego traktowania - zeznawanie w pozycji siedzącej, częste przerwy w rozprawach (lub niezbyt długie ich trwanie), niedopuszczanie do stanu silnego zdenerwowania. W takich przypadkach – prawdopodobnie z ostrożności procesowej – sąd zarządza o obecności lekarza (najlepiej internisty-kardiologa) na rozprawie, czasami z zastrzeżeniem aby posiadał on pełny zestaw leków koniecznych do udzielenia pierwszej pomocy. Taka decyzja jest w niektórych przypadkach słuszna i celowa. Obecność lekarza przy chorym może ponadto wpływać na tego drugiego uspokajająco. Kwestią sporną może pozostawać jedynie to, jakie czynniki są dla chorego oskarżonego/świadka szczególnie stresujące.

Zdarzają się przypadki, w których trzeba uwzględnić szereg istotnych faktów dotyczących warunków odbywania się rozprawy sądowej, podczas której takie zeznania mają zostać złożone.

Uwagi te dotyczą w mniejszym stopniu innych uczestników procesu, gdyż na ogół udział świadków w rozprawach sądowych nie wymaga takiego zaangażowania emocjonalnego i nie bywa długotrwały. Do opiniowania o zdolności do stawania przed sądem w sprawach karnych są wyznaczeni tzw. lekarze sądowi lub w zakładach lecznictwa zamkniętego – ordynatorzy.

W opiniowaniu w sprawach tego rodzaju należy wziąć pod uwagę stan psychiczny oskarżonego, jego intelekt oraz powagę i ciężar oskarżenia. Dokładne badanie powinno uwzględniać też ewentualność częstego w takich przypadkach wyolbrzymiania przejawów choroby (w celu osiągnięcia przez chorego określonych, subiektywnych, korzyści – otrzymania odszkodowania, odsunięcia w czasie zapadnięcia wyroku).

Każdy świadek, czy to w sprawie karnej, czy cywilnej, jest wzywany do sądu. Jeśli świadek z powodu choroby lub kalectwa nie może przybyć do sądu, to można go przesłuchać w domu, szpitalu, sanatorium. „Świadka, który nie może się stawić na wezwanie z powodu choroby, kalectwa lub innej nie dającej się pokonać przeszkody, można przesłuchać w miejscu jego pobytu” (art. 177 § 2 kpk) [1].

Następna kwestia, to przesłuchanie świadka w sądzie w obecności lekarza. Takie przesłuchanie (przeważnie w obecności biegłego lekarza psychiatry lub psychologa) przeprowadza się, jeśli zeznania świadka mogą budzić wątpliwości. Jeżeli istnieje wątpliwość co do stanu psychicznego świadka, jego stanu rozwoju umysłowego, zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego spostrzeżeń, skłonności

do konfabulacji, sąd lub prokurator może zarządzić przesłuchanie świadka z udziałem biegłego lekarza lub biegłego psychologa. „Jeżeli istnieje wątpliwość co do stanu psychicznego świadka, jego stanu rozwoju umysłowego, zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego postrzeżeń, sąd lub prokurator może zarządzić przesłuchanie świadka z udziałem biegłego lekarza lub biegłego psychologa, a świadek nie może się temu sprzeciwić” (art. 192 § 2 kpk) [1].

W niektórych procesach sąd zarządza – podobnie jak w przypadku chorego oskarżonego – przesłuchanie świadka na sali sądowej – w obecności lekarza.

Przykład 1.

Mężczyzna, lat 35, uległ wypadkowi samochodowemu w następstwie, którego doznał obrażenia czaszkowo-mózgowego z następowym wstrząśnięciem i stłuczeniem mózgu, w przebiegu których to obrażeń rozwinął się także rozległy obrzęk mózgu. Sąd zwracał się do biegłego o wydanie opinii, czy jest on zdolny do złożenia zeznań przed sądem jako świadek, a jeżeli nie, to czy i kiedy takową zdolność odzyska. Biegły dwukrotnie orzekł o czasowej niezdolności świadka do składania zeznań przed sądem – za każdym razem na okres 6 miesięcy. Za trzecim razem stan kliniczny badanego był na tyle dobry, że biegły orzekł, iż może on zeznawać przed sądem ale w warunkach możliwie jak największego komfortu psychicznego i to nie dłużej niż 20 minut. Zaskoczeniem dla biegłego był fakt, że sąd zawezwał go na trzy rozprawy, aby był obecny przy składaniu zeznań przez tego świadka. Dopiero w trakcie rozprawy sądowej biegły zorientował się, że ów badany występuje jako świadek w sprawie tzw. mafii narkotykowej, która zajmowała się przemycałami przez granicę niemiecko-polską narkotyków przywożonych z Holandii. Biegły zorientował się też, że osoba, w której sprawie wydawał opinie sądowno-lekarskie, ma być przesłuchiwana w charakterze świadka podczas gdy równocześnie jest oskarżona w sprawie, którą prowadzi inny sąd o nielegalną uprawę marihuany na plantacji ukrytej na terenie jednego z gospodarstw rolnych. Ten badany, świadek a zarazem oskarżony, chcąc uniknąć wyższego wyroku z karą pozbawienia wolności bez zawieszenia jej wykonania, poszedł na współpracę z organami wymiaru sprawiedliwości zobowiązując się do tego, że opowie w szczegółach, na czym polegał jego udział w mafii narkotykowej oraz z jakimi osobami i o jakich pseudonimach wówczas współpracował bądź kontaktował się. I tutaj dochodzimy do najważniejszego w odniesieniu do warunków składania zeznań przed sądem. Oskarżonych w tej sprawie

jest 11 osób, które siedzą rzędem w ławie oskarżonych, natomiast w ławie zlokalizowanej przed nimi siedzą ich adwokaci. Obecny jest też prokurator oraz dwóch policjantów, którzy we wskazanym momencie wprowadzają świadka na salę. I tutaj biegły wreszcie w całej rozciągłości postrzega sytuację, w której ma być przesłuchany świadek. Na ławie oskarżonych siedzi kilku jego byłych współników wraz z którymi zajmował się sprawdzaniem ruchu granicznego pod kątem, czy nie jest tam prowadzona wzmocniona kontrola z użyciem psów tropiących narkotyki. Sędzia prowadzący sprawę oświadcza, że procedura pozwala tylko na wyproszenie z sali sądowej oskarżonych na okres składania zeznań przez świadka, ale nie może wyprosić z sali sądowej adwokatów. Wiadomym jest, że ci ostatni w sytuacji gdyby oskarżeni zostali wyproszeni z sali i tak powtórzą swoim klientom treść złożonych zeznań, które zresztą skrupulatnie w trakcie rozprawy notują. W analizowanym przypadku sędzia przewodniczący parokrotnie pyta świadka o samopoczucie i chęć składania zeznań. Świadek chce dobrowolnie złożyć zeznania, aby – jak to określa – „mieć wreszcie sprawę z głowy”, albowiem bardziej denerwująca dla niego jest sytuacja oczekiwania na rozprawę sądową niż samo składanie zeznań. Świadek ten ma jeszcze jedną, zaskakującą prośbę do sądu, aby już więcej nie przyjeżdżała do niego do domu i nie transportowała go na sygnale na salę sądową brygada antyterrorystyczna w pełnym umundurowaniu z bronią i czarnymi kominiarkami na twarzy, gdyż w opinii świadka to właśnie było najbardziej stresujące w całej sprawie. Prosi sąd, żeby przyjechał po niego tylko jeden policjant.

Przedstawiony przykład uzmysławia, że niekiedy składanie zeznań przed sądem może być rzeczywiście związane z bardzo dużym stresem psychicznym – a w podanym wyżej przypadku świadek spełniał w zasadzie kryteria tzw. świadka koronnego. Biegły był cały czas obecny przy składaniu przed sądem zeznań przez świadka, który czuł się dobrze i był chętny do składania tych zeznań. Uwaga: sąd nie zwrócił się do biegłego z zapytaniem o najwłaściwsze miejsce przesłuchania świadka. Prawdopodobnie świadek z omawianego powyżej przykładu bardziej stresował się przyjazdem brygady antyterrorystycznej, przewozem w niewygodnych warunkach, niż samymi zeznaniami.

Stresujące dla świadka może się okazać również wezwanie na badanie prowadzone przez biegłego lekarza sądowego.

Przykład 2.

Kobieta w ciąży wysokiego ryzyka (wcześniej m.in. poronienia) miała zeznawać jako świadek.

Wskazanie lekarza prowadzącego: leżeć. Rodzina w jej imieniu złożyła wniosek o przesłuchanie po porodzie. Sąd nie chciał odraczać procesu. Skierował kobietę na badanie do ginekologa. Niestety, kobieta do biegłego lekarza ginekologa nie dojechała. Zmuszenie jej do wstania z łóżka – w celu pojechania do biegłego – wywołało krwotok z dróg rodnych. Kobieta została przetransportowana na oddział patologii ciąży. Ciążę utrzymano. Sąd wymierzył kobiecie grzywnę w wysokości 500 zł za niestawienie w terminie rozprawy. Rodzina dostarczyła do sądu zaświadczenie o przebywaniu przez kobietę na oddziale szpitalnym. Po złożeniu przez kobietę odpowiedniego wniosku sąd odstąpił od wymierzenia grzywny. Przesłuchanie jej jako świadka odbyło się w warunkach szpitalnych.

Są również przykłady na to, że zarządza się przesłuchanie świadka na oddziale szpitalnym, w obecności psychologa – bez wcześniejszego powoływania lekarza biegłego psychiatry, mimo, że świadek jest leczony na oddziale psychiatrycznym. Sąd prawdopodobnie uznał, że wystarczy w trakcie przesłuchania obecność zatrudnionych w placówce lekarzy.

Przykład 3.

Kobieta – świadek – przebywała przez kilka miesięcy w szpitalu psychiatrycznym. Zachodziła konieczność jej przesłuchania. Najpierw policjanci, a następnie sędzia, prokurator i obrońca oskarżonego w towarzystwie psychologa zjawili się w szpitalu i przesłuchali świadka – po uzyskaniu zgody lekarza. Zachodziła obawa co do stanu zdrowia psychicznego świadka, leczonego w końcu od kilku miesięcy na oddziale psychiatrycznym, jednak nie powołano biegłego lekarza psychiatry z zewnątrz, spoza szpitala.

Również w sprawach cywilnych obowiązują odpowiednie procedury. Osoba chora, kaleka może zostać przesłuchana w miejscu, gdzie przebywa, jeśli nie może go opuścić. Jednak by sąd wyznaczył przesłuchanie w miejscu pobytu, choroba musi być obłożna i musi trwać długo. Leżący w szpitalu świadek musi być przytomny, by mógł zostać przesłuchany. Gdyby na skutek wypadku świadek leżący w szpitalu był nieprzytomny, wówczas wystąpiłaby przeszkoda w toku postępowania dowodowego. W razie przeszkód o nieokreślonym czasie trwania sąd może wyznaczyć termin, po upływie którego dowód może zostać przeprowadzony tylko wówczas, gdy nie spowoduje zwłoki w postępowaniu. W czasie przesłuchania świadka w szpitalu strony mają prawo być obecne i sąd winien zawiadomić je o czasie i miejscu przesłuchania [3].

Piśmiennictwo

1. Kodeks postępowania karnego – Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Dz. U. z dn. 04 sierpnia 1997 r. nr 89, poz. 555.
2. Czeczot Z, Tomaszewski T. Podstawy kryminalistyki ogólnej. Wyd COMER, Toruń 1996.
3. Kodeks postępowania cywilnego – Ustawa z dn. 17 listopada 1964 r. Dz. U. z dnia 1 grudnia 1964 r. nr 43, poz. 296.
4. Kodeks postępowania administracyjnego – Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Dz. U. 1960 nr 30, poz. 168.
5. Marcinkowski JT, Wiśniewska-Śliwińska H, Żaba C, Klimberg A, Wiśniewski S. O konieczności optymalizacji współdziałania sądów z biegłymi sądowymi w radzeniu sobie z badaniami sądowo-lekarskimi osób starających się uniknąć takiego badania. *Orzecznictwo Lekarskie* 2011, 8(1): 47-50.
6. Ustawa z dnia 29 lutego 2008 r. o zmianie ustawy o lekarzu sądowym. Dz. U. z 2008 nr 51 poz. 293.
7. Wiśniewska-Śliwińska H, Marcinkowski JT. Biegły sądowy – tryb powoływania, wymagania, obowiązki. *Orzecznictwo Lekarskie* 2011, 8(1): 33-39.
8. Rozporządzenie Ministrów Sprawiedliwości, Obrony Narodowej oraz Zdrowia i Opieki Społecznej. Dz. Urz. Min. Zdr. i Op. Społ. z 1970 r. Nr 27, poz. 218.